

Datorii morale și politici publice care vizează diaspora: o propunere suficientaristă pentru relaționarea cu emigranții

În această cercetare analizez natura datoriilor morale pe care cetățenii unui stat democratic le au față de emigranți. În literatura de specialitate privind dimensiunea normativă a emigrației au prevalat în ultimii ani 2 subiecte majore: legitimitatea impunerii restricțiilor asupra imigrării (apărate de autori precum Walzer: 1983, Kymlicka: 2001, Miller: 2005, Wellmann: 2008 și 2011 și criticate de Carens: 1992, Goodin: 1992, Kukathas: 2005, Pevnick: 2009 sau Cole: 2011) și dezbaterea fenomenului *brain drain* – emigrarea persoanelor calificate, care au fost educate într-un anumit stat (fie la nivel de teorie politică, precum o fac Blake și Brock: 2015, Owen: 2016, Ypi: 2016, Pevnick: 2016, Okeja:2017, Yuksekdag: 2018 și 2019, sau la nivel empiric, precum Niimi, Ozden și Schiff: 2010, Glytsos: 2010, Beine, Docquier și Oden-Defoort: 2011, Kaplan și Hoppli: 2017). Se observă însă o asimetrie puternică între ce se cere la nivelul obligațiilor morale de la emigranți și ce li se oferă ca îndreptățiri morale. Întreaga dezbatere care înconjoară fenomenul *brain drain* pleacă de altfel de la premisa că există o datorie a persoanelor calificate de a-și asista compatrioții și că această datorie poate fi îndeplinită doar dacă aceștia rămân acasă (Oberman: 2013, p. 433). Nu se discută însă aproape deloc despre ce obligații morale au statele față de acei cetățeni care intenționează să plece. Acoperirea acestui gol teoretic poate fi importantă, mai ales dacă rezultatul la care politicile anti-*brain drain* vor să ajungă – furnizarea unor servicii mai bune și asigurarea bunurilor necesare pentru cei mai dezavantajați cetățeni ai unui stat - poate fi asigurat astfel mai bine. Mai mult, înțelegerea naturii unor astfel de datorii morale ne poate indica ce politici publice ar trebui promovate. Dat fiind faptul că resursele sunt limitate, nu putem aloca resurse pentru toate inițiativele dezirabile. Specificarea datoriilor morale pe care statele le au față de diaspora oferă un fir roșu care ar trebui urmat în elaborarea politicilor publice, și ne poate ajuta în analiza normativă a politicilor publice deja existente.

Propunerea pe care o susțin în acest proiect de cercetare e că un stat nu are nici mai multe nici mai puține responsabilități morale pentru diaspora decât pentru ceilalți cetățeni. Cu toate acestea, modul în care își îndeplinește respectivele datorii trebuie să fie sensibil la situația particulară a fiecărui cetățean, astfel încât ar trebui să existe un set de politici publice care să vizeze diaspora. În ceea ce privește răspunsul la întrebarea ”Cum putem justifica existența acestor obligații?”, concepțiile despre dreptate distributivă ne pot furniza un răspuns. Conform suficientarismului, de exemplu, dreptatea socială se realizează în momentul în care fiecare individ va avea un nivel minim de resurse, capacități, sau drepturi garantate. Suficientariștii consideră că adevărata problemă nu sunt inegalitățile dintre indivizi, ci faptul că unii oameni nu au *suficiente* lucruri astfel încât să trăiască o viață decentă (Frankfurt: 1987, Crisp: 2003). Principala diferență față de alte abordări precum egalitarismul constă în aceea că, dincolo de un anumit prag, preocuparea noastră pentru ceilalți indivizi ar trebui fie să scadă (Shields: 2012, 2016), fie să dispară (Casal: 2007). Cu alte cuvinte, în momentul în care un individ

are suficiente resurse/capabilități/ drepturi garantate, modul în care acesta trăiește nu mai constituie o problemă de dreptate socială și astfel nu mai trebuie să fie vizat de măsuri redistributive. Suficientarismul reflectă ceea ce Benbaji (2005) numește ”intuiția de bază”, conform căreia ar trebui acordat sprijin cu prioritate persoanelor care sunt sărace în mod absolut.

În funcție de ce anume considerăm că s-ar încadra în acest ”minim” ce ar trebui asigurat fiecărui cetățean, putem avea o concepție mai extinsă sau mai restrânsă despre ce datorii morale avem față de emigranți. O variantă ar fi să apelăm la un drept precum cel de a rămâne în statul în care te-ai născut (Oberman: 2011), care să nască obligațiile corelative din partea guvernului de a se asigura că indivizii au suficiente resurse încât nu mai sunt nevoiți din cauza sărăciei să își caute un loc de muncă în alt stat. O altă variantă – în favoarea căreia voi argumenta pe parcursul acestei cercetări - ar fi să considerăm că statele au obligația de a se asigura că cetățenii care au emigrat au drepturile protejate, acest lucru putând fi realizat prin colaborare cu țările în care au imigrat respectivii cetățeni (Delano: 2010).

Un avantaj al celei de-a doua variante este că încorporează intuiția că e ceva problematic în a muta responsabilitatea în mod disproporționat pe cei indivizi care au făcut eforturi pentru a dobândi anumite abilități și cunoștințe (Blake: 2015, p.129). Problema *brain drain*-ului are ca punct de plecare exodul persoanelor calificate din statele în curs de dezvoltare sau subdezvoltate către statele dezvoltate. Acest lucru duce la perpetuarea condițiilor care le-au determinat în primă instanță să emigreze, în principal prin pierderea de capital uman, prin costurile presupuse de pregătirea unor cetățeni care apoi nu vor munci în statul respectiv și prin pierderea taxelor ce ar putea fi aduse de persoanele respective (Brock: 2015, 2016). Pentru a limita incidența efectelor adverse ale emigrării, se propun măsuri precum programe de taxare care să se aplice emigranților (taxe de plecare de pe teritoriul unui stat, taxe pe venitul obținut în alt stat) sau programe prin care persoanele ce au beneficiat de educație într-un anumit stat să fie obligate să muncească un anumit număr de ani în statul respectiv (Brock: 2015, pp. 49-51).

Dincolo de problema legată de posibilitatea încălcării libertății individuale (Oberman: 2013, Kapur și McHale: 2006), se pune întrebarea dacă astfel de măsuri pot rezolva nevoile vizate de politicile anti-*brain drain*. Pe lângă faptul că s-ar putea să ducă la absența stimulentei de a investi în propria pregătire, din peisaj lipsesc datoriile pe care statele le au față de proprii cetățeni care pleacă, precum și datoriile existente la nivel global pentru cele mai dezavantajate persoane. În condițiile în care inegalitățile dintre state sunt deseori consecința nedreptăților istorice, povara îndeplinirii datoriilor morale pentru cei mai dezavantajați locuitori ai planetei nu ar trebui să cadă pe cei ce vor să aibă o viață mai bună în afara țării. Unele soluții propuse (Ferracioli și DeLora 2015), prin care statele dezvoltate ar trebui să blocheze accesul celor care vor să emigreze tocmai pentru a rezolva problema *brain drain*-ului, au dezavantajul vădit că pot da naștere la abuzuri¹. Dacă vrem ca emigranții să se întoarcă acasă, sau să nu plece în primă instanță, s-ar putea să fie nevoie de politici

¹ Prin abuzuri înțeleg în principal refuzul de a accepta potențiali imigranți din considerente ce nu țin de combaterea efectelor *brain drain*.

publice mult mai coerente, care să vizeze tocmai întoarcerea lor. Aceasta nu va fi însă abordarea pe care o voi susține, deoarece s-ar putea să nu fie fezabilă (Brock: 2015, p.277) și ar putea avea – în condiții politice non-ideale – valențe naționaliste și populiste (Tsuda: 2010).

Pe de altă parte, întărirea relațiilor cu diaspora și promovarea politicilor de colaborare cu statele în care cetățenii unui anumit stat au emigrat pot reprezenta metode prin care ne putem îndeplini mult mai eficient datoriile morale față de emigranți. Mai mult, această variantă are beneficiul suplimentar că presupune îndeplinirea datoriilor morale pe care și celelalte state, în special cele dezvoltate, le au față de cetățenii statelor mai puțin dezvoltate (vezi și Blake: 2015, p. 223). Acesta va fi argumentul principal pe care îl voi dezvolta pe parcursul cercetării.

Proiectul de cercetare se încadrează în ceea ce poartă numele de teorie non-ideală. Distincția ideal / non-ideal a fost formulată prima dată în filosofia politică contemporană de către John Rawls (1971). Pentru Rawls, teoria ideală era cea în care asumam că toți indivizii vor respecta principiile dreptății, în timp ce teoria non-ideală era cea în care renunțăm la această asumție (astfel încât Rawls menționa că subiecte precum nesupunerea civică sau războaiele drepte țin de teoria non-ideală). Ulterior, distincția a fost rafinată (Hamlin și Stemplowska: 2012, Valentini: 2012), dar ce este relevant pentru moment este că teoria non-ideală e cea care emite recomandări care sunt "realizabile și dezirabile" (Stemplowska: 2008, p. 324). Teoria non-ideală este importantă pentru că ne ajută să ierarhizăm opțiunile în circumstanțe care sunt și ele departe de cele ideale (în care nu toți indivizii vor respecta regulile, în care avem resurse uneori foarte limitate, în care este dificil să spui cu exactitate dacă măsurile adoptate vor avea și succes) (Swift: 2008).

Un ultim considerent metodologic privește purtătorii datoriilor morale. Aceștia sunt întotdeauna indivizii, cu toate că avem numeroase motive de ordin empiric care ne îndreaptă spre instituții ca principalul mod în care ne putem îndeplini respectivele datorii (Nussbaum: 2005, p. 213; Dumitru: 2017, p. 142). Instituțiile, conform lui North (1991), au rolul important de a reduce incertitudinea și costurile tranzacționale, fiind „regulile jocului dintr-o societate”. Astfel, vorbesc despre datorii pe care statele le au față de emigranți, cu toate că aceste datorii sunt, în ultimă instanță, indivizi pe care noi, ca cetățeni ai unui stat democratic, le avem față de aceștia.

Pe parcursul proiectului de cercetare, voi face referire la date empirice și voi analiza politici publice care au fost adoptate de statul român în ultimii ani, pentru a vedea în ce măsură acestea corespund cu conceptualizarea datoriilor morale față de emigranți. Nu în ultimul rând, cercetarea va propune și anumite politici ce ar trebui adoptate de statul român, pentru a-și îndeplini mai bine respectivele datorii morale. Această componentă a cercetării se încadrează în abordarea normativă a politicilor publice, fiind pe deplin congruentă cu teoretizarea la nivel non-ideal.

Bibliografie selectivă

- Brock, Gillian și Blake, Michael. 2015. *Debating brain drain: may governments restrict emigration?* New York: Oxford University Press
- Brock, Gillian. 2016. "How should poor developing states blend concern for citizens' needs, liberties, rights and interests? A defense of some policy proposal", *Ethics & Global Politics* 9, no.1, pp. 1 – 13
- Callies, Daniel Edward. 2016. "Brain drain, contracts, and moral obligation". *Moral Philosophy and Politics* 3, no.1, pp. 83 – 93
- Carens, Joseph. 1987. "Aliens and citizens: the case for open borders", *Review of Politics* 49, no.2, pp. 251-273
- Carens, Joseph. 2005. *The ethics of immigration*, New York: Oxford University Press
- Delano, Alexandra. 2010. "Immigrant integration versus transnational ties? The role of the sending ties", *Social Research* 77, no.1, pp. 237 – 268
- Ferracioli, Luara și De Lora, Pablo. 2015. "Primum nocere: medical brain drain and the duty to stay", *Journal of Medicine and Philosophy* 40, no.5, pp. 601-619
- Kaplan, David și Hoppli, Thomas. 2017. "The South African brain drain: an empirical assessment", *Development Southern Africa* 34, no.5, pp. 497-514
- Kapur, Devesh și McHale, John. 2006. "Should a cosmopolitan worry about the brain drain?" *Ethics & International Affairs* 20, no.3, pp. 305-320
- Kukathas, Chandran. 2005. "The case for open immigration", în *Contemporary Debates in Applied Ethics*, editori Andrew Cohen și Christopher Heath Wellman, Oxford: Blackwell University Press, pp. 208-220
- Leblang, David. 2016. "Harnessing the diaspora: dual citizenship, migrant return remittances", *Comparative Political Studies* 50, no.1, pp. 75 – 101
- Oberman, Kieran. 2011. "Immigration, global poverty and the right to stay", *Political Studies* 59, no.2, pp. 253 – 268
- Oberman, Kieran. 2013. "Can brain drain justify immigration restrictions?" *Ethics* 123, no. 3, pp. 427-455
- Okeja, Uchenna. 2017. "Reverse migration, brain drain and global justice", *South African Journal of Philosophy* 36, no.1, pp. 133 – 143
- Owen, David. 2016. "Compulsory public service and the right to exit", *Moral Philosophy and Politics* 3, no.1, pp. 55-65
- Pevnick, Ryan. 2009. "Social trust and the ethics of immigration policy", *Journal of Political Philosophy* 17, no.2, pp. 146-167
- Pevnick, Ryan. 2016. "Brain drain and compulsory service programs", *Ethics & Global Politics* 9, no.1, pp. 1 – 7
- Safran, William. 1991. "Diasporas in modern societies: myths of homeland and return", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1, no.1, pp. 83-99

Yuksekdag, Yusuf. 2018. "Health without care? Vulnerability, medical brain drain, and health worker responsibilities in underserved contexts", *Health Care Analysis* 26, pp. 17-32